

SÛFÎ DİLİNDE KARİKATÜRİSTİK İFADE SORUNU -KAYGUSUZ ABDAL ÖRNEĞİ-

Güldane GÜNDÜZÖZ*

Özet

Kaygusuz Abdal, XIV-XV. asırlarda Anadolu'da yaşamış bir sûfidir. Yaşadığı toplumun önemli bir şahsiyeti olarak Kaygusuz Abdal, eserlerinde, içerisinde bulunduğu sosyal çevrenin sorunlarını şiirleri ve nesirleri ile işleyen bir sûfidir. O, simâtiye adı verilen ve yemeği konu edinen şiirleri ile toplumun duygu ve düşüncelerini yansıtmıştır. Simâtiye, Türk Edebiyatı'nda sembolik bir anlatım tarzı olarak birçok şair ve yazarın ilgisini çekmiş ve bu tarz eserler verilmiştir. Bu makalede ilk kez Kaygusuz Abdal'ın simâtiyeleri sembolizm bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Simâtiye, Derviş, Yiyecek, Tekke, Sembolizm.

The Cartoonish Expression In The Dervish Language

Abstract

Kaygusuz Abdal is a dervish who lived in Anatolia in the XIV-XV. century. Being an important section of the social structure Kaygusuz Abdal, always tried to express feelings of his society with his poems and proses. He has attracted the attention of a number poets and writers as a narrative and symbolic style in Turkish literature. Kaygusuz Abdal through his poetry -Simâtiye-has reflected the community's thoughts and feelings. Simâtiye committed on different subjects on the basis of food culture. However for the first time simâtiye by Kaygusuz dealt with in this article has emerged an example of this style as the first poetry.

Key Words: Simâtiye, Dervish, Food, Lodge, Symbolism.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi-Öğretmen, gunduzoz50@hotmail.com.

Giriş

Karikatüristik Bir Anlatım Tarzı: Sımâtiyeler

Kaygusuz Abdal (XIV. asrın sonu-XV. asrın ilk yarısı), Anadolu Türkçesiyle yazdığı manzum ve mensur eserlerinin yanında yiyecekleri konu ettiği “sımâtiye¹” adı verilen nefesleri ile tanınmaktadır. Bu bağlamda Türk Halk Edebiyatı'nda sımâtiye geleneğinin Kaygusuz Abdal ile başladığı söylenebilir. Söz konusu şiirlerinde Kaygusuz, kimi zaman simgesel olarak yiyeceklere farklı anlamlar yüklemiş, kimi zaman ise bazı yemekleri anmak suretiyle Türk halk kültürüne etnolojik bir kaynak bağışlamıştır.

Kaygusuz Abdal'ın sımâtiye tarzında şiirler söylemesi ve bu şiirlerde türlü yemek adlarını zikrederek bunlara özlemini dile getirmesinin ne tür bir düşünme dünyasına ait olduğu, tartışılan bir husustur.

Kaygusuz Abdal, bu tür şiirlerinde hayata bağlılık ve mutluluk özleminin ön planda olması, bir tasavvuf şairinde rastlanması pek mümkün olmayan dünya ve eşya tasvirlerine yer vermesi, iyi yemekler yemek, kırlarda, akarsu kenarlarında, bağlarda gezmek ve hayatın imkânlarından faydalanmak gibi dünyevî istek ve arzularla dolu olduğu gibi gerekçelerle eleştirilere maruz kalmıştır². Hatta Kaygusuz Abdal için “zengin çağrışımlar ve hayal gücü, şairi anlamı geri plana iten, neredeyse anlamsız, gerçek üstücü ve modern denilebilecek bir şiir dünyasına götürmektedir”³ şeklinde yorumlar yapılmıştır.

Kaygusuz Abdal'ın sımâtiyeleri ile ilgili bu doğrultuda eleştiriler yapıldığı gibi onun Yunus Emre (720/1320) çizgisinde yürüyen, güçlü tasavvufi bir kültüre sahip olan nükteli ve hicivli şiirleri ve nesirleriyle “halkın şairi” olan bir karakter arz ettiği de söylenmiş-

1 Sımâtiye: Âşıkların dile getirdikleri bu tür yemek konulu şiirlere “sımâtiye” denmiştir. Halk edebiyatının en önemli özelliklerinden biri, hemen hemen her konuda söylenmiş destanlarının bulunmasıdır. Yemek destanları yani sımâtiyeler de bunlardan biridir. Karikatüristik ifade formunu kullanması bakımından farklılık arz eden sımâtiyeler, sûfi literatürünün en tipik örneklerindendir. Doğan Kaya, “Halk Edebiyatında Yemek Destanları”, *Motif Dergisi*, sayı: 48, İstanbul, 2007, s. 6.

2 Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, c. V, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2004, s. 415.

3 Erman Artun, *Türk Halk Bilimi*, II. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005, s. 231.

tir⁴. Benzer şekilde Kaygusuz Abdal için “kullandığı kelime kadrosuyla, yörük kültüründen aldığı değerleriyle, ses taklitleri, darb-ı meselleri ve deyimleriyle, ince nükteleriyle...” şeklinde onun, döneminin en mühim kaynaklarını vücuda getirdiği de yazılmıştır.

Hatta bazı eserlerde bu farklı yorumlar birlikte verilmek suretiyle konu öylece bırakılmıştır. Bu bağlamda Kaygusuz Abdal ile ilgili olarak yazılan yazılarda bir kafa karışıklığı olduğu görülmektedir. Örneğin:

“Kaygusuz'un bu şiirlerinde hayata bağlılık ve mutluluk özlemi ön plandadır. Zengin çağrışımlar ve hayal dünyası şairi anlamı geri plana iten, neredeyse anlamsız, gerçek üstücü ve modern denilebilecek bir şiir dünyasına götürür. Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde bir tasavvuf şairinde rastlanması pek mümkün olmayan dünya ve eşya tasvirleri dikkat çeker. Karı dırından usanmak, bitten, pireden, sinekten yakınmak, kaba sofulardan kaçmak, iyi yemekler yemek, kırlarda, akarsu kıyılarında, bağlarda gezinmek, içki içmek, hayatın her türlü imkânından yararlanmayı arzu etmek işlediği başlıca konulardır. Şiirlerinde ince alaylarla okuyucunun dikkatini çekmek istediği görülmektedir⁶.”

Yukarıdaki alıntılar doğrultusunda Kaygusuz Abdal bitten, pireden yakının, iyi yemekler yemek, içki içmek, hayatın imkânlarından istifade etmek isteyen biri mi yoksa ince alaylarla okuyucunun dikkatini çekmek isteyecek kadar şiire hâkim olan, nüktedan, eleştirci bir mutasavvıf şair midir?

db | 157

1. Sûfî Anlatılarında Alegorik Dil

Kaygusuz Abdal, takip ettiği Yunus Emre gibi sımâtiyelerinde kelimeleri mantıksal karakteri dışında hareket ettirmiş ve “alışılmamış bağdaştırma⁷” denilen bir tarzda şiirlerini karikatürize etmek suretiyle gerçek anlamın üzerini örtmüştür.

4 İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, II. Baskı, Ankara: Elvan Yayınları, 2002, s. 575; *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, a.y.

5 Mustafa Tatcı, “Bektaşî Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal”, *Keşkül Dergisi*, sayı 22, ss. 23-31, s. 31.

6 Nihat Azamat, “Kaygusuz Abdal”, *DİA*, c. 25, s. 75.

7 Kör kuyu, kel tepe gibi ifadeler bir çok dilde vardır. Yazın ve şiir dilinde “yorgun sarı yapraklar”, “hasta deniz” gibi ifadeler, birer deyim aktarması olup, “kapalı eğretileme/istiâre-i mekniyye” olarak anılır. Benzetmeye dayanan ve insanla ilgili öğelerin doğaya uygulanması sayılabilecek olan bütün bu aktarmalar, ilk kez kullanıldığında özgün, ilginç bir dil olayı, bir söz sanatı olduğu halde, yerleşip kalıplaştıktan sonra birer yan anlam oluşturur ve öylece yaşar. Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yay., s. 184.

Yunus Emre'nin yolunu takip eden bir ozan olarak Kaygusuz'un şiirsel düşünme biçimi, Yunus Emre'de olduğu gibi "düşünce merkezli şiir" olarak ele alınarak yorumlanmalıdır. Buna göre şair, söylediği şiirin literal anlamını önceden kurgulamakta ve onu şiirsel söylem içinde yeniden ifade etmektedir. Böylece Kaygusuz Abdal, sımâtiyelerinde neyi kastettiğini önceden bilen, bunu şiirsel ifade içinde yeniden test eden, güçlendiren ve doğal olarak anlamı pekiştiren bir yol izlemektedir⁸.

Bektaşî anlatılarında ve nefeslerinde kullanılan ifadelerin çoğu sembolik ve alegorik anlamlar taşımaktadır. Bu tür eserler, sûflerin asıl maksatlarına yabancı kimselerce –doğal olarak- sırf bilgilendirci veriler olarak algılanmış ve sonuçta bu insanlar, hem mantık hataları işlemekle hem de teolojik ayrıntılara riayet etmemekle suçlanmışlardır⁹. Halbuki sûfî dilinde alegorik anlatım hem anlamın kristalize edilerek çok farklı noktalara işaret edecek şekilde kullanılmasını sağlamakta, hem de bu şekilde bir ifade tarzı, muhatabın gönlüne daha derûnî bir duygu ile tesir etmektedir. Üstelik söz konusu olan eserler, sımâtiyeler gibi alegorik üslubun yoğun şekilde kullanıldığı ve içinde pek çok nükteleri barındıran bir tarzda ise toplumun her katmanındaki farklı algı seviyelerinde büyük ilgi uyandırabilmektedir. Bu tarz bir üslupta şifreler ters-yüz edilmektedir ancak ters-yüz edilen şifrenin tözü gözden kaçırıldığında ileti anlaşılamamakta ve anlam yüzeysel kalabilmektedir¹⁰.

Bu tür anlatım tarzı sûfilere, bizatihi tasavvufi tecrübelerini yorumlamak için ihtiyaç duydukları sembolizmi işleyebilmek için uçsuz bucaksız bir alan açmakta, böylece sûfî anlatıları yavanlıktan ve basma kalıp ifadelerden kurtularak bir ölçüde lirizme varan remizli bir dil alanı oluşturmaktadır. Bu minvalde sûfî şair hakikat hakkındaki düşüncelerini, aşkın güzellik ve coşturucu hayallere büründürerek lengüistik birikimin sınırlarını zorlamaktadır.

Kaygusuz Abdal diğer pek çok sûfî gibi sımâtiyelerinde dönemin siyasi ve sosyal sıkıntılarını alegorik bir üslupla karikatürize ederek okurunun dikkatini çekmektedir. Böylece Kaygusuz, okuya-

8 Yunus Emre'nin şiirsel düşünme biçimi, Kaygusuz Abdal'ın tarzıyla benzerlik gösterir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Burhanettin Tatar, "Yunus Emre'de Şiirsel Düşünme Biçimi", *13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Yunus Emre*, Haz. Ejder Okumuş, İstanbul: İnsan Yayınları, 2012, s. 68.

9 Tahir Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, III. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 49.

10 Fatma Erkman-Akerson, "Karikatür Yorumu: Art-alan ve Şifre Bilgisi", *Göstergebilim Tartışmaları*, İstanbul: Multilingual Yay., 2001, s. 24.

nını veya dinleyenini şiirin dışına göndermek suretiyle ifadelerini, şiirin ötesini görünür kılan bir bakış açısına dönüştürmektedir. Nasıl ki karikatür tekniğinde sayfalarla izah edilebilecek bir konu tek bir kare çizgiyle ifade edilebiliyorsa Kaygusuz da yemek figürlerini sembolik bir tarza evirmek suretiyle benzer etkiyi göstermektedir. Bu sebeple görünüşte birbiriyle bağlantısız ve komik gibi görünen bu ifadelerin anlaşılabilmesi için farklı bir okuma yapılması gerekmektedir.

Toplumun sıkıntılarını mizahi bir üslupla dile getiren, bunu yaparken “anlayana sivrisinek saz” mantığıyla hareket eden sanat, her iki üslupta da kullanılmaktadır. Bu bağlamda Kaygusuz Abdal gibi bazı sûfilerin kullandıkları *ironik tarz* ile *karikatür* tekniği edebiyatın ve resim sanatının paralel iki alanı gibi görünmektedir. Her iki alanda da kullanılan üslup, bir gerçekliğin farklı bir tarzda anlatılmasıdır ama yalın olarak o gerçeğin kendisi değildir¹¹.

Bu yöntem sayesinde Kaygusuz’un sımâtiyelerinde mizah, toplumu uyarma görevini kaba vasıtalarla değil, keskin ve ince nüktelerle dile getirmektedir. Kaygusuz’un sımâtiyelerde kullandığı bu üslup karikatüristin eserinde vermek istediği mesajla örtüşmektedir. Yaşadığı toplumun sıkıntıları ile ilgilenmek, toplumun aksayan yönlerini görerek bu yanlışları sembolik ifadelerle yansıtmak suretiyle uyarmak, Kaygusuz Abdal’da ve bir karikatür sanatçısında benzer şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda nasıl ki mizah dergilerinin toplumu ikaz etme gibi bir fonksiyonu varsa, Kaygusuz Abdal’ın sımâtiyelerinin de benzer şekilde toplumun yaralarına parmak basan uyarıcı bir yönü olduğu söylenmelidir. Anadolu’da o dönemde yaşayan insanların toplumsal ve kültürel dimağlarında bu mısraların ne kadar etkili olduğu, bu şiirlerin asırlar boyu kendini koruyabilmesinden anlaşılmaktadır¹².

2. Sımâtiyeler ve Paradoksal Bir Dil İnşası

Kaygusuz Abdal’ın şiirlerinde sembolik üslubun bir türü olarak paradoksal ifadelerle sıkça rastlanmaktadır. Bu tür ifade tarzı, anlatıcının dünyayı anlamlandırmasında bir çeşit örtülü anlatımdır. Bu

11 Cengiz Batuk, “Dinleri Anlamada Öykünün Rolü: Mevlana’nın Yahudi Padişah Hikâyesi Bağlamında Hristiyanlığa Bakışı”, *Mevlana’nın 800. Doğum Yıldönümü Anısına Uluslar arası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu-II*, Şanlıurfa, 2007, s. 138.

12 Bir şiir yalnızca ferdî tecessüsleri ifade etmez, cemiyete hitab eder. Örneğin tekke-lerde okunan nefeslerin anlamını kavramadan edebiyatın ve şiirin gerçek hayatla olan canlı ilişkisi anlaşılamaz. Hellmut Ritter, *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi-Karşılaştırmalı Edebiyat Metinleri*, düzelti: Evren Us, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 16-136.

itibarla sūfînin gözünde anlamsız olan dünya, arkasındaki aşkın varlık fark edildiğinde anlam kazanmaktadır. Paradoksal ifadelerinde Kaygusuz, hem söylemek istediklerini tasavvufi terminolojiyi bilmeyen ve gönül ehli olmayanlardan gizlemiş, hem de bu tarzda yazarak yalnızca görünüşün anlamsız olduğunu ifade etmiştir.

Özellikle Kaygusuz Abdal'ın geleneğinin temsilcileri olan Alevi-Bektaşî düşüncesindeki yemek figürünün mitolojik, sembolik ve ritüele yönelik fonksiyon ve değeri dikkate alındığında söz konusu sımâtiyelerin bu bütüncül yapı içerisinde hiç değilse yemek figürlerini ve sofrâ kültürünü nesilden nesile aktaran pekiştirici bir işlev üstlendiği, bunun yanı sıra yemeği farklı bir mistik yapılanma ile merkeze alan Alevi-Bektaşî düşüncesinin psikolojik, sosyal ve hatta mitolojik boyutlarını gözler önüne serdiği söylenebilir. Bu bağlamda sımâtiyeler insanları dünya zevklerine davet eden eserler değil, insanları birbirlerine bağlayan ve biraz nükteli ve mizahi yapılarıyla onları aynı sofrâ ve dolayısıyla tekke etrafında birleştiren bir işlev üstlenmiş gibidir.

160 | db

Bu açıklamalar neticesinde sımâtiyelerin sembolik şiir formunda ele alınması doğru görünmektedir. Ancak “Şathiye, ne kastedildiği kolayca anlaşılmayan kapalı veya sembolik ifadelere dendiği gibi ilahî feyz ve kuvvetli tecellilerle kendilerinden geçen velîlerin gayr-ı ihtiyârî söyledikleri sözler için de kullanılmaktadır¹³.” tanımından hareketle Kaygusuz'un sımâtiyelerinin bazılarını “şathiye-dir” demek de mümkün görünmektedir¹⁴.

Şathiyelerin eşyanın mantığına aykırı, absürt gibi görünen paradoksal ve alaycı anlatımı, çocuk tekerlemelerine benzemesi, bu özellikleri sebebiyle insanı düşünmeye sevk etmesi ve insanda bu sıra dışı sözlerin altında saklı olan anlamı kavrama merakı uyandırması Kaygusuz'un nükteli ifadeleri ile birebir örtüşmektedir. Yunus Emre'nin:

*Balık kavağa çıkmış zift turşusun yimeğe
Leylek koduk toğurmuş bak a şunun sözünü¹⁵*

13 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995, s. 486.

14 Sûfîler, fenafillâh makamında iken, bu makamın hakikatlerini remzî olarak sözlerle veya nefeslerle anlatmışlardır. Bu sözlerin çoğu şeriata aykırı gibi görüldüğü için Velîler kendilerine geldikleri zaman o sözleri söylediklerine pişman olarak tövbe ederler. Şathiye, Türk edebiyatının en gizemli türlerinden biridir.

15 İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Nefesleri Antolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi-Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt: I/V, 1998, s. 91-123; Cemal Kurnaz- Mustafa Tatcı, *Türk Edebiyatında Şathiye*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001, s. 212.

ilk bakışta oldukça sıradan bir tekerleme izlenimi veren ifade bu çerçevede tahlil edildiğinde bir başka deyişle beyitin derin okuması yapıldığında ortaya farklı bir anlam boyutu çıkmaktadır. Niyazi-i Mısrî'nin ifadesine göre beyitte geçen balık, mârifetullahı sembolize etmektedir. Deniz aşırı dalgalanması sonunda kavak ağacına çıkmış olan balık ile bu kavak ağacı iftihar etmekte ve kendisinde balık remziyle ifadesini bulan mârifetullaha sahip olma hakkını bulmaktadır. Aslında kavak ile kastedilen, gerçekte cahil olup kendisine velîlik atfeden sûretâ âriflerdir. İnsanlar kavağın elindeki ziyafete davet edilmiş hissine kapılıp gerçekte Yunus'un deyişiyle zift turşusu yerler fakat bunun farkında olmazlar. Kavakta yuva yapmış leyleği ise hiçbir işe yaramaz, işi gücü yiyip içmek olan biri olarak görürler. Haddi zatında bu, leyleğin de işine gelir. Leylek, gerçek kimliğini gizlemek için câhilâne sözler söyler. Aslında leylek, hakiki ârif billâh ve kâmil kişidir. İnsanların onunla ilgili olarak gördükleri sadece zahîrîdir. Onlar, leyleğin gerçek yolculuğundan habersizdirler. Dolayısıyla gerçek ârifin durumu, leylek gibi olup bu kişi bâtın yönünü göstermez. Leylekle sembolize edilen ârifin gösterdiği zahir ise onun gerçek yönünü yansıtmayan ve kendisini kamufle ettiği saçma sözleri ve sıradan işleridir.

Kaygusuz Abdal'ın aşağıdaki eğlenceli şiiri, Yediler ve Dokuzlar'ın yardımıyla pişirmeye çalıştığı bir kaz hakkındadır:

*Bir kaz aldım ben karıdan, boynu da uzun borudan,
Kırk abdal kanın kurudan,
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz.
Sekizimiz odun çeker, dokuzumuz ateş yakar,
Koz kaldırmış başın bakar,
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz.
Suyuna biz saldık bulgur, bulgur Allah deyu kalgır,
Be yarenler bu ne haldır,
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz.
Kaygusuz Abdal nidelim, ahd ile vefa güdelim,
Kaldırıp postu gidelim,
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz¹⁶.*

16 Özmen, *Alevî-Bektaşî Nefesleri Antolojisi*, c. I, s. 229; Annemarie Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, (Yay.), Murat Ceyişakar, (Çev.), Ergun Kocabıyık, III. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012, s. 352.

Kaygusuz Abdal, nefese göre, Yediler ve Dokuzlar'ın yardımıyla pişirmeye çalıştığı kazı, kırk gün kaynatmış ancak kaz gene pişmemiştir. Tencereye attığı bulgur bile "Allah" der ve uçup gider ancak kaz pişmemekte kararlıdır. Bütün bunların üstüne kaz, başını tence-reden dışarı çıkarır ve sırtır. Oldukça eğlenceli olan nefes aslında simge ve sembollerle doludur. Bir türlü yola gelmeyen ve iflah olmayan nefsin pişmeyen kaz ile anlatan Kaygusuz, katlı anlatımı güçlü bir şekilde sergilemiştir¹⁷.

Burada ıslah edilemeyen nefis ve bununla mücadele etme serüveni her ne kadar tanıdıkça da alışılmış ifadeler yerine alışılmamış ve sıra dışı bir üslup kullanılmak suretiyle şiire katlı anlatım özelliği kazandırılmıştır. Nasıl ki karikatür yan anlam düzleminde gösterenle gösterilen arasındaki uzlaşım ilişkisi tersyüz ediyorsa, Kaygusuz da benzer şekilde zıtları birlikte kullanmak suretiyle farklı bir etki oluşturmuştur. Genel geçer sayılabilecek yüklü bir art-alan bilgisi gerektiren karikatür sanatına paralel olarak Kaygusuz Abdal'ın kullandığı bu ironik dili çözebilmek için de benzer şekilde bir art-alan bilgisine ihtiyaç bulunmaktadır¹⁸.

162 | db

Kaygusuz ve Yunus, bu tür nefeslerinin sonunda çoğunlukla gerçek amaçlarını belirten ifadeler kullanmışlar böylece nefeslerinin tekerleme olarak algılanmasının önüne geçmişlerdir.

Yunus bir söz söyledi(n) hiçbir söze benzemez

Erenler meclisinde bürür ma'ni yüzünü

(Münafıklar elinden örter ma'ni(mana) yüzünü¹⁹)

Niyazi-i Mısri, bu beyitin manasını şöyle açıklamaktadır: gerçekte Yunus'un sözü gibi bir söz geçmişteki meşâyih'ten sadır olmamıştır. Şathiyeler, görünürde saçma sapan hezeliyât ve suhriyât cinsinden birer söz olup çocuk oyununa(tekerlemeye) benzer ama işin iç yüzünde şathiyeler gelinlerin nâmahremden sakındıkları duvak ve nikâb (peçe) gibi, Allah'ın gelinleri diye ifade edilebilecek

17 Bununla ilgili olarak Hellmut Ritter, yemek destanlarında geçen yiyecek isimleri ile tasavvuf terimlerini eşleştiren bir çalışma yapmıştır. Ritter, yemek adlarının tasavvufi terimlerle sembolize edildiği bir Türkçe söz dağarı keşfetmiştir. Burada Ritter, "şehit oğlu şehit" den maksadın "biryani" olduğunu yani kuzu kızartması olduğunu, "yüce hakem" kelimesinin "helva"yı ifade ettiğini belirtmektedir. Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, a.y.

18 Akerson, "Karikatür Yorumu: Art-alan ve Şifre Bilgisi", s. 22.

19 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 370.

ilahi sırların kendileriyle saklandıkları birer şifreli söz hükmündedir²⁰.

Sımâtiyelerde yemeklerden bahsedilirken,

*Erişte, kadayıf, yağlı keşkek
Etmek ile et; kalanı lek bek
Karnı aç olana külli hoştur
Bengi aç olana telh turuştur
Bu kuşdilini Süleyman anlar
Ârif sözünü yerinde banlar
Anla gel ahı bu ne demektir?
Ne bengi ne aç ne yemektir
Dünya âdetidir bu sıfatlar
Bu nakş hayal hikâyetler
Vahdet güneşinde bulut olmaz²¹*

dizeleri aslında yemeğe farklı ve deruni değer yükleyen bir kültürün izlerini taşımaktadır. Erişte, kadayıf, keşkek herkesçe bilinen ve hoş olan yemekler olsa da bengi olana yani sarhoş olana –ki bununla kast edilen tasavvuf erbabıdır- acı (telh) ekşi (turuş) gelebilmektedir. Yani farklı bir algı dünyasında olan sûfî için yemeklerin lezzeti ve ifade ettiği değer farklı olmakta, sıradan insanların acı dediğine sûfîler ekşi demektedir. Bu sözler bir taraftan Kaygusuz’un algı dünyasının diğerlerinden daha derin ve farklı olduğuna gizli bir göndermede bulunurken, diğer taraftan Kaygusuz’a başkalarında olmayan ve yalnızca ona münhasır bir karizma bahşetmektedir. Öyle görünüyor ki düşünce sisteminde yemeğe merkezi bir önem atfeden Alevi-Bektaşî düşüncesinde yemeğe yapılan her atıf doğrudan ya da dolaylı biçimde, yemeğe figüratif ve sembolik değer yüklenmiş olan Alevi-Bektaşî düşünce sistemine ve söz konusu Alevi-Bektaşî kolektif şuuruna bir katkı anlamına gelmektedir.

3. Karikatüristik Sûfî Dilinin Tekke Sosyal Yaşantısında İşlevi

Kaygusuz Abdal’ın sımâtiyeleri çoğunlukla dinî taassubun ağır bastığı ve sûfîlerin yanlış anlaşılmaktan korktuğu zamanın ürünü-

20 Niyazi-i Mısırî, şâhiyelerde anlatılan ilahi sırları ve hakikatleri Allah gelinleri (arâisullah) şeklinde nitelemiş, alay, istihza ve çocuk eğlencelerine benzeyen bir ifade tarzının, onların yüzlerini nâ-mahremlerden gizlemek amacıyla özellikle tercih edildiğini belirtmiştir. Kurnaz-Tatcı, *Türk Edebiyatında Şâhiyye*, s. 212.

21 Orhan Şaik Gökyay, “Kaygusuz Abdal ve Sımâtiyeleri”, *Türk Folkloru-Aylık Folklor Dergisi*, sayı: XIV, 1980, s. 3.

dür²². Bunun yanında sımâtiyeler “öteki” diyebileceğimiz kişi ve grupları “nâşi”, “ham” ve “softa” olarak değerlendirip cemaat üzerinde ortak bir duygu ve algı dünyasının oluşmasını temin etmektedir. Bektaşî düşüncesine göre Kelamcıların şüpheli yaklaşımları, fukahânın insanı tatmin etmeyen, kalbine hitab etmeyen kuru mü-talaaları tasavvuf tarihinde zühd hareketini besleyen önemli bir unsur olmuştur. Öze inmeyen, kalıpta kalan dayatmacı kabullerin insanı tatmin etmediği ve duygu yönünü besleyemediği bilinen bir gerçektir. Bu aşırı şekilci yaklaşımlara karşı mutasavvıflar duydukları rahatsızlığın bir sonucu olarak dinin bâtınına daha fazla önem vermişlerdir²³. Bu bağlamda sımâtiyelerden amaç seküler bir dünya algısı inşası değil, Kaygusuz’un düşüncelerini karikatürize etmek suretiyle biraz nüktedan bir üslupla aktarımıdır. Bu noktada sımâtiyelerin gerçek üstü bir yapı olarak değerlendirilmesi de doğru değildir. İçerdikleri yer yer sembolik unsurlarla Bektaşî düşüncesinin sembolizminin bir şekilde parçası da olsa bu eserler daha çok sosyal kaynaşmayı sağlayan birer kültürel ve eğitsel öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaygusuz’un,

164 | db

*Bahçelerde biter hıyar, anun kabuğun kim soyar,
Elma emruda²⁴ kim bakar, illa somun olsa somun,
Oyldaz olma nâşi ile aşı bişir kişi ile
Yoldaş olma nâşi ile illâ somun olsa somun.
Baba Bayram postun geçer, yük dibine destin geçer,
Cümlesinden üstün geçer, illâ somun olsa somun.
Kaygusuz Abdal’ın sözün, Hak kabul eyle niyazın,
Bunda yazın, anda güzün, illa somun olsa somun²⁵*

sözleri, ortak değerler ve duygu dünyası etrafında birleşmeleri istenen kişilerin ve zümrelerin kolektif şuurunu inşa eden birer vasıta gibi gözükmektedir. Tekkede mutfağın önemli konumu, üretilen edebiyat ile de kültürel farklı bir boyuta taşınmış, tekke mutfağının Alevi-Bektaşî Tekkesinin kendi mit-rit dengesi çerçevesinde zaten etkin olan karakteristiğine bu sefer sımâtiyeler sayesinde karikatürlerde resmedilebilecek bir neşe ve canlılık gelmiştir. Sımâtiyeler

22 Kurnaz-Tatçı, *Türk Edebiyatında Şathiye*, s. 9.

23 Ali Bolat, “Tasavvufun Doğuşu-Zühd Hareketinin Ortaya Çıkış Nedenleri”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker yayınları, 2012, s. 120.

24 Armut bir meyve adı olarak Farsçadan Türkçeye geçmiştir. Farsçada emrûd/emrîz şeklindedir. Mehmet Aydın, “Ordu ve Yöresi Ağızlarında Armut Adları”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: III, 2008, s. 130.

25 Gökyay, “Kaygusuz Abdal ve Sımâtiyeleri”, sayı: XIV, a.y.

sadece dervişleri belli bir tekke etrafında aynı psikolojiyi neşeli bir üslup içerisinde birleştiren bir kültürel unsur değil, aynı zamanda onlar, tekke mutfağının belli sabitelerle geleneksel bir omurga etrafında şekillendiği bir yapıda, mutfak etrafında popüler bir tekke kültürünü inşa eden unsurlardır.

Sonuç

Sımâtiye adını alan karikatüristik şiirler Alevi-Bektaşî geleneksel değerlerini, ritüellerini ve sosyal yapısını ayakta tutmakta ve mistik paradigmayı sözlü bir gelenek olarak nesilden nesile aktararak süfî dilin inşasında önemli işlevler üstlenmektedirler. Döneminde popüler tasavvuf kültüründe aktif biçimde rol alan ve kolektif şuuru besleyen sımâtiyeler, Bektaşî tekkesinde kendisine önem atfedilen yiyecekleri ve yemekleri, farklı Alevi-Bektaşî inanç ve kabulleriyle -mitolojik bir eksende- birleştirmektedir. Bunun yanı sıra sımâtiyeler, paradoksal üslup ve alegorik ifade şekilleriyle dinsel geleneği, bir kültür aktarıcısı olarak toplumsal bellekte canlı portreler hâlinde yaşatmaktadırlar. Süfî dil geleneğinde yiyecekler ile inançlar ve toplumsal bellekte yer edinmiş olaylar ve farklı efsanevi unsurlar arasında kurulan bu güçlü bağ, arka planında Bektaşî âlem tasavvurunu ve kozmogonisini ve daha genel manada bütün bir Bektaşî ontolojisi ve epistemolojisini barındırmaktadır. Son tahlilde karmaşık bir düşünce sisteminin en yalın anlatıları olarak sımâtiyeler, karikatürün günümüzde spot ifadelerle anlatmak istediği şeyi geleneksel yapıda etkili biçimde icra etmektedir.

db | 165

Kaynakça

- Akerson, Fatma Erkman, "Karikatür Yorumu: Art-alan ve Şifre Bilgisi", Göstergebilim Tartışmaları, İstanbul: Multilingual Yay., 2001, ss. 15-24.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yay., 2003.
- Artun, Erman, *Türk Halk Bilimi*, II. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.
- Aydın, Mehmet, "Ordu ve Yöresi Ağzlarında Armut Adları", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: III, 2008.
- Azamat, Nihat, "Kaygusuz Abdal", *DİA*, c. 25, İstanbul: TDVY, ss. 74-76.
- Batuk, Cengiz, "Dinleri Anlamada Öykünün Rolü: Mevlana'nın Yahudi Padişah Hikâyesi Bağlamında Hristiyanlığa Bakışı", *Mevlana'nın 800. Doğum Yıldönümü Anısına Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu-II*, Şanlıurfa, 2007, ss. 133-140.
- Bolat, Ali, "Tasavvufun Doğuşu-Zühhd Hareketinin Ortaya Çıkış Nedenleri", *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker yayınları, 2012.
- Gökyay, Orhan Şaik, "Kaygusuz Abdal ve Sımâtiyeleri", *Türk Folkloru-Aylık Folklor Dergisi*, sayı: XIII-XIV, 1980, ss.3-6.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

- Işık, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, II. Baskı, Ankara: Elvan Yayınları, 2002.
- Kaya, Doğan, “Halk Edebiyatında Yemek Destanları”, *Motif Dergisi*, sayı: 48, İstanbul, 2007.
- Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, c. V, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2004.
- Köksal, Aydın, *Dil ile Ekin*, İstanbul: Toroslu Yayınları, 2003.
- Kurnaz, Cemal – Tatcı, Mustafa, *Türk Edebiyatında Şathiyye*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Özmen, İsmail, *Alevî-Bektaşî Nefesleri Antolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi-Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt: I/V, 1998.
- Ritter, Hellmut, *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi-Karşılaştırmalı Edebiyat Metinleri*, düzelti: Evren Us, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, tsz.
- Schimmel, Annemarie, *İslam'ın Mistik Boyutları*, (Yay.), Murat Ceyişakar, (Çev.), Ergun Kocabıyık, III. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Tatar, Burhanettin, “Yunus Emre’de Şiirsel Düşünme Biçimi”, *13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Yunus Emre*, Haz. Ejder Okumuş, İstanbul: İnsan Yayınları, 2012, ss. 67-74.
- Tatcı, Mustafa, “Bektaşî Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal”, *Keşkül Dergisi*, sayı 22, ss. 23-31.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.
- Uluç, Tahir, *İbn Arabî’de Sembolizm*, III. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

